

‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’

‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’

Over uitgeverij Meulenhoff | Manteau (2003-2010)

Kevin Absillis | Wendy Lemmens | Valerie Rousseau (red.)

m.m.v. Caroline De Somer | Maxime Van Steen | Maksim Marissen

Moderne Nederlandse Letterkunde | Universiteit Antwerpen

© Moderne Nederlandse Letterkunde | Universiteit Antwerpen, 2016

Dit boek kwam tot stand in het kader van het mastervak 'Literaire uitgeverijen', dat tussen februari en juni 2015 verzorgd werd door Kevin Absillis aan de Universiteit Antwerpen.

Hoofdredactie: Kevin Absillis, Wendy Lemmens, Valerie Rousseau
Met medewerking van: Caroline De Somer, Maxime Van Steen, Maksim Marissen
Druk: Brave New Books
Boekverzorging: Wendy Lemmens

ISBN 9789402146882
NUR 621

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redacteurs.

Inhoudsopgave

Woord vooraf ‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’ <i>Kevin Absillis</i>	7
Hoofdstuk 1 Bedrijfsgeschiedenis Meulenhoff Manteau <i>Caroline De Somer (red.), Daisy Van Lissum, Carlo van der Meer & Bert Van Poeck</i>	17
Hoofdstuk 2 Fondsanalyse <i>Maksim Marissen (red.), Kim Claessens, Vincent Daniels & Karen Gijsbrechts</i>	41
Hoofdstuk 3 Vormgeving van het fonds <i>Maksim Marissen (red.), Kim Claessens, Vincent Daniels & Karen Gijsbrechts</i>	49
Hoofdstuk 4 Acquisitiestrategieën <i>Maxime Van Steen (red.), Sara Adriaenssens, Blanka Bolonyai, Lotte Blommaerts, Jeroen Bresseleers, Margot Claeys, Melissa Debruyne, Rani Degeldere, Marie Duchamp, Jelmer Stok, Tine Van den Poel, Birte Van Gossum & Aline Van Royen</i>	62
Bijlage Fondslĳst Meulenhoff Manteau <i>Lotte Meeuwissen</i>	141
Epiloog Voorwoord bij het vervolg op dit boek (vermomd als nawoord) <i>Harold Polis</i>	195

Woord vooraf

‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’

Kevin Absillis

‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’. Het klonk niet bijster bemoedigend, een beetje schamper zelfs, het spreekwoordelijke schouderklopje dat Harold Polis in ontvangst mocht nemen toen in het voorjaar 2003 bekend raakte dat hij met de steun van J.M. Meulenhoff en Standaard Uitgeverij/Manteau een nieuw literair fonds uit de grond zou stampen. Het doel was niet min: hoogwaardige literatuur en non-fictie vervaardigen voor de Nederlandse en de Vlaamse markt. Om deze ambitie te onderstrepen zouden de boeken uitgeilen onder de Nederlands-Vlaamse vlag Meulenhoff|Manteau.

De voornemens mochten grensoverschrijdend heten, het nieuwe uitgeefinitiatief dreef op overwegend *zuiders* enthousiasme. Meulenhoff|Manteau zou vanuit de Antwerpse kantoren van Standaard Uitgeverij worden geleid; Polis zelf was een uit Borgerhoutse stugheid opgetrokken neerlandicus die zijn sporen had verdiend aan het hoofd van het Vlaamse filiaal van Nijgh & Van Ditmar. Het wekt dan ook weinig verbazing dat Meulenhoff|Manteau ondanks alle intentieverklaringen van meet af aan als een Vlaams of Belgisch initiatief werd gepercipieerd. En hiermee is meteen de verklaring gegeven voor het eerder gesignaleerde defaitisme: *Literatuur uitgeven vanuit Vlaanderen? Allez, ge gaat het ook eens proberen*. Niet zonder reden had uitgeverijhistoricus Ludo Simons het over ‘het verdriet van Vlaanderen’ toen hij in 2000 een stand van zaken gaf van het literaire uitgeefwezen in deze regio (Simons 2000: 24). Pogingen waren er genoeg geweest, maar geen enkele van de in de 20ste eeuw opgerichte Vlaamse ondernemingen – Manteau, De Sikkels, Lannoo, De Standaard,... – had zijn literaire uitstraling weten vast te houden. Op de drempel van de 21ste eeuw zaten alle spraakmakende Vlaamse auteurs net als honderd jaar eerder bij Nederlandse uitgeverijen. En Nederlandse auteurs zouden er geen seconde over gepiekerd hebben om met een Vlaamse firma in zee te gaan. Een efficiëntere manier om je boek onzichtbaar te maken en je reputatie suspect scheen niet voorhanden. Alle waarnemers leken het erover eens: de literaire uitgeverij in Vlaanderen was een terminaal zieke patiënt

die nog de keuze restte tussen palliatieve zorg en euthanasie. En in dit troosteloze klimaat wilde Harold Polis vanuit Antwerpen met een nieuw literair fonds indien al niet de wereld dan toch de Lage Landen veroveren? *Bon courage...*

Tegen alle verwachtingen in bouwde Polis Meulenhoff|Manteau echter in een mum van tijd uit tot een begrip, vooral bezuiden, maar ook, zij het wat moeizamer, benoorden de Moerdijk. Aanvankelijk kon hij hierbij nog rekenen op de Nederlandse steun van de toenmalige Meulenhoff-uitgeefster Annette Portegies en haar redacteur Marc Kregting, maar na het vertrek van deze en andere bekwame lieden (door het aanhoudende mismanagement van J.M. Meulenhoff) ging hij zich meer en meer verlaten op zijn eigen inzichten en die van het team waarmee hij zich had omringd. De resultaten mochten er zijn: Meulenhoff|Manteau begeleidde auteurs als Tom Naegels (*Los*, 2005), Paul Verhaeghen (*Omega Minor*, 2004) en Koen Peeters (*Grote Europese Roman*, 2007) naar hun literaire doorbraak, kaapte debuutprijzen weg met Ruth Lasters (*Poolijs*, 2006) en Rachida Lamrabet (*Vrouwland*, 2007) en toonde zich spraakmakend met non-fictie van onder meer Dyab Abou Jahjah, Jef Vermassen en Rudi Vranckx. De vanuit Antwerpen opererende uitgeverij zou zowaar zelfs met Nederlandse auteurs kunnen pronken. De opvallendste naam in dit verband is Marc Reugebrink die in 2008 met de bij Meulenhoff|Manteau verschenen roman *Het grote uitstel* (2007) de Gouden Uil in de wacht sleepte. Het mocht symbolisch heten dat Walter van den Broeck, de nestor van de Vlaamse letteren, in 2009 de Amsterdamse uitgeverij De Bezige Bij verliet om terug te keren naar de opvolger van de uitgeverij waar het voor hem allemaal was begonnen: Manteau.

Over het verleden gesproken, één bevoorrechte getuige had zich vanaf het prille begin een onvoorwaardelijke supporter van Polis en zijn medewerkers getoond: Angèle Manteau. Zij had in 1938 in Brussel onder haar eigen naam een uitgeverij opgericht waarvan de geruchtmakende geschiedenis al vaak, zij het nog altijd niet volledig in kaart is gebracht (o.a. Bruinsma 2005, Absillis 2009). Onder anderen Louis Paul Boon, Hugo Claus, Johan Daisne, de net genoemde Walter van den Broeck en de uit Nederland afkomstige Jeroen Brouwers maakten hier respectievelijk in de jaren 1940, '50 en '60 hun literaire debuut. In de decennia na de Tweede Wereldoorlog was Manteau zo de enige Belgische firma die een beetje kon wedijveren met Querido, De Arbeiderspers, De Bezige Bij en andere toonaangevende Nederlandse uitgevers. Al verliep ook voor de nota bene in het Waalse stadje Dinant opgegroeide Angèle Manteau de toenadering tot het Nederlandse literaire systeem nooit vanzelfsprekend. Toch leek uitge-

rekend deze van oorsprong Franstalige uitgeefster in de tweede helft van de jaren 1960 even het Amsterdamse monopolie op 'literaire kwaliteit' te kunnen bedreigen. Maar zo plots als de erkenning kwam, stortte de uitgeverij door overnameperikelen als een kaartenhuisje in elkaar. Eind 1970 ging Angèle Manteau aan de slag bij de Nederlandse uitgeverij Elsevier. De naam van de door haar opgerichte uitgeverij zou voortbestaan, maar onder wisselende stuurlui en in wisselende constellaties geleidelijk aan veel van haar pluimen verliezen.

Eind jaren 1990 stond het merk Manteau vooral voor enkele goed verkopende thriller-auteurs. De *grande dame* van het Vlaamse uitgeefweten was toen uiteraard al vele jaren met pensioen, maar de literaire wereld volgde ze ook op hoge leeftijd nog altijd met argusogen. Toen de naar haar persoon verwijzende merknaam Manteau in 2003 werd afgestoft om samen met het al even legendarisch klinkende Meulenhoff een nieuw literair fonds te vormen, was ze bijzonder in haar nopjes. Zeker toen ze de allereerste aanbieding van Meulenhoff|Manteau onder ogen kreeg. Aan Harold Polis schreef ze toen: 'Nooit heb ik durven hopen dat de naam Manteau zou staan op zo'n mooie aanbiedingsfolder en op de aankondiging van zo'n reeks kwaliteitsboeken. (...). [I]k sta vol bewondering voor uw prestatie.'¹

Op 20 april 2008, enkele maanden na haar 97ste verjaardag, overleed Angèle Manteau. Zo is de voortijdige ondergang van het door haar zo enthousiast begroete Meulenhoff|Manteau haar bespaard gebleven. De oorzaak van die ondergang was ironisch genoeg trouwens niet onvergelijkbaar met wat Angèle Manteau veertig jaar eerder zelf was overkomen. Meulenhoff|Manteau raakte in 2009 verzeild in het stormweer dat was losgebarsten boven het PCM-concern, eigenaar van enkele vooraanstaande dag- en weekbladen, maar ook van diverse literaire uitgeverijen waaronder J.M. Meulenhoff en Standaard/Manteau. In een onvervalste schandaalsfeer moest de volledige groep voor een habbekrats worden verkocht aan het Vlaamse mediabedrijf De Persgroep, onder meer eigenaar van de krantentitels *Het Laatste Nieuws* en *De Morgen*. Persgroep-directeur Christian Van Thillo zag echter weinig voordeel in de combinatie van boeken en kranten, en besloot daarom de volledige boekendivisie van PCM in de etalage te zetten. Op dat ogenblik bestond deze divisie uit A.W. Bruna, Meulenhoff Boekerij, Standaard Uitgeverij (inclusief Manteau en Meulenhoff|Manteau) en Unieboek/Het Spectrum, samen goed voor ongeveer vijftien procent van de Nederlandstalige boekenmarkt (Anoniem 2009).

¹ Brief van A. Manteau aan H. Polis, d.d. 9 september 2003, AMVC-Letterenhuis [MM 395, map 205].

Na maandenlange onderhandelingen raakte in januari 2010 bekend dat het Vlaamse Lannoo en het Nederlandse WPG, de voornaamste concurrenten van PCM, de genoemde uitgeverijen zouden overnemen. De buit werd netjes verdeeld: WPG lijfde A.W. Bruna en Standaard Uitgeverij in, Lannoo annexeerde Meulenhoff Boekeriej en Unieboek/Het Spectrum.

Meulenhoff|Manteau, dat om evidente redenen nooit enige greep had op de bovengeschetste ontwikkelingen, bevond zich in het voorjaar van 2010 in een lastige situatie. J.M. Meulenhoff behoorde nu tot een andere groep dan Standaard Uitgeverij en Manteau. Bijgevolg was het uitgesloten dat het door Polis uitgebouwde fonds onder de oorspronkelijke merkencombinatie gehandhaafd kon blijven. Na veel getouwtrek werd besloten om Meulenhoff|Manteau als een autonome tak toe te voegen aan De Bezige Bij, de meest succesvolle literaire uitgeverij in de WPG-groep die toen onder de leiding stond van Robbert Ammerlaan.

De nieuwe constellatie was voor de betrokkenen wel even wennen. De Bij was jarenlang een belangrijke concurrent geweest van Meulenhoff|Manteau. In het heetst van de strijd had Ammerlaan Polis zelfs aangeboden om voor hem te komen werken (Wubbels 2014: 128). Polis sloeg dat aanbod beleefd af, maar moest nu dus alsnog onder voogdij van Ammerlaan aan de slag. En zijn uitgeverij zou per 1 januari 2011 boeken afleveren onder de vlag De Bezige Bij Antwerpen.

Het zou onterecht zijn om De Bezige Bij Antwerpen af te doen als de nageboorte van Meulenhoff|Manteau. Het fonds verwierf een eigen dynamiek, die zich onder meer vertaalde in een opzienbarende hergroepering van jong Vlaams prozatalent. Zo haalden Polis en Ammerlaan achtereenvolgens Joost Vandecasteele (voordien De Arbeiderspers), Paul Baeten Gronda (voordien nota bene De Bezige Bij Amsterdam), Ivo Victoria (voordien Ambo-Anthos) en Jan Van Loy (voordien Nieuw Amsterdam) uit Nederland naar Antwerpen. Ook annexeerde Ammerlaan de gereputeerde kunstboekenuitgeverij Ludion en het nieuw opgerichte Lido dat zich wilde specialiseren in exclusieve non-fictieboeken over fotografie, reizen en geschiedenis. Samen met De Bezige Bij Antwerpen verhuisden deze fondsen in 2008 naar het Eilandje, een tot voor vijftien jaar nog sterk verloederde havenbuurt in het noorden van Antwerpen die intussen een onweerstaanbare aantrekkingskracht heeft ontwikkeld op het Vlaamse *bon chic bon genre*. Het trendy adres moest onderstrepen dat de er vervaardigde boeken meer status hadden dan de andere WPG-merken, die in Vlaanderen in de kantoren aan de Mechelsesteenweg achterbleven.

Helaas ging de nieuwe constructie in economisch gesproken almaar grilliger tijden aan het wankelen. Eind 2013 moesten de activiteiten van

Ludion en Lido worden gestaakt. Niet veel later volgde het definitieve afscheid van Ammerlaan: in 2012 was de op dat ogenblik 68-jarige uitgever aan het hoofd van de Amsterdamse Bezige Bij vervangen door Henk Pröpper, in 2013 zou diezelfde Pröpper ook het directeurschap over de Antwerpse afdeling van hem overnemen. Nauwelijks een jaar later raakte bekend dat De Bezige Bij Antwerpen als zelfstandig fonds werd opgeheven. Aanhoudende financiële moeilijkheden noopten WPG-uitgevers de onderneming te laten vervellen tot een soort bijkantoor van De Bezige Bij Amsterdam. Eerder dat jaar had WPG de prestigieuze fondsen Querido, De Arbeiderspers, Nijgh & Van Ditmar en Athenaeum Polak & Van Genep van de hand gedaan. Een drastische beslissing, maar onvermijdelijk nadat de groep zijn omzet van 2010 tot 2013 met maar liefst 45 miljoen euro had zien krimpen (Vermij 2014). De herstructurering van De Bezige Bij met haar twee autonome afdelingen paste in dezelfde bezuinigingspolitiek. Zo was Vlaanderen dik tien jaar na de oprichting van Meulenhoff|Manteau, en nauwelijks drie jaar na de doorstart onder de naam De Bezige Bij Antwerpen weer een literaire uitgeverij armer.

De druk besproken teloorgang van wat al gauw ‘de enige echt literaire uitgeverij in Vlaanderen’ heette (Stevens 2014b) werd in de pers geïnterpreteerd als een klap voor de Vlaamse letteren, een symptoom van de zware crisis in het boekenvak en een blijk van het Vlaamse onvermogen om een literaire uitgeverij in stand te houden. Vlamingen die minder zelfkritiek verkozen, hielden het op het zoveelste bewijs dat Hollands imperialisme de literaire zaak in Vlaanderen verpestte. Sommige Nederlanders deden trouwens hun stinkende best om de verwijten van grachtengordel-arrogantie aan te zwengelen. Zo legde *Vrij Nederland*-recensent Jeroen Vullings aan de lezers van een Vlaams dagblad uit dat het opdoeken van De Bezige Bij Antwerpen ‘een zegen’ was voor de auteurs die er onder contract lagen: nu waren ze wel verplicht om zich tot in Amsterdam te knokken. Als die Vlamingen het daar konden maken, zouden ze pas echt meetellen. In de woorden van de opiniemaker: ‘als je in Rome kunt rijden, dan kun je overal rijden’ (Vullings 2014).

De uitgever die vanuit Vlaanderen meer dan een decennium de strijd met ‘Rome’ had aangebonden, zou zich na de opheffing van De Bezige Bij Antwerpen weken in stilzwijgen hullen. Later zou blijken dat hij van De Bezige Bij nog het aanbod had gekregen om in dienst te blijven als een ‘superscout’ of, in de woorden van Pröpper, als ‘Vlaamse antenne voor het Nederlandse moederhuis’ (Anoniem 2014). Op 1 december 2014 verkondigde Polis echter op zijn eigen Facebookpagina dat hij het aanbod van zijn moederhuis niet langer in overweging nam: ‘Vanaf vandaag ben

ik geen uitgever meer van De Bezige Bij Antwerpen. Ik blijf altijd trouw aan de mensen met wie ik mag samenwerken, maar het moment is aangebroken dat ik ook trouw moet blijven aan mezelf.’ Een etmaal later klonk hij in *De Morgen* nog vastberadener: ‘Ik ben een uitgever, geen scout!’ (Stevens 2014a).

Enkele dagen na zijn beslissing zou Polis op uitnodiging van *De Standaard* zijn licht laten schijnen over de recente gebeurtenissen. Hij stelde onder meer dat hij ‘de ontvoogding en de obsessie met Nederland altijd neutraal [had] benaderd’ en wees erop dat zijn motieven hadden afgeweken van ‘de klassieke integratiedachte’ die onder meer zijn voorgangster Angèle Manteau nog had gehuldigd (Polis 2014). Ondanks deze zakelijke aanpak had hij zich naar eigen zeggen toch al gauw geconfronteerd gezien met ‘de naweeën’ van de oude cultuurpolitiek. Nauwelijks was de oprichting van Meulenhoff|Manteau een feit of een door de mislukkingen uit het verleden geïnspireerde argwaan was zijn deel. ‘Allez, ge gaat het ook eens proberen’, citeerde ik de door Polis geparafraseerde teneur al aan het begin van dit stuk.

Intussen heeft de geschiedenis uitgewezen dat het nieuwe ‘proberen’ andermaal op een teleurstelling is uitgedraaid. Toch onthield Polis liever het positieve:

Met Meulenhoff|Manteau, en later De Bezige Bij Antwerpen, draaiden we de tafel gewoon om en gingen vanuit Antwerpen boeken uitgeven voor het Nederlandse taalgebied. Ik heb lang het gevoel gehad dat ik op onontgonnen terrein zat. Zoals: een ambitieuze en vuistdikke roman uitgeven (*Omega Minor* van Paul Verhaeghen) die goed verkocht, de ene literaire prijs na de andere won, meerdere keren vertaald werd en vier bladzijden in *Time* kreeg. Wat eigenlijk alleen in Nederland diende te gebeuren, kon dus zonder probleem hier ook. (ibid.)

Polis’ geloof in wat hij ‘de droom van de grote Vlaamse uitgeverij’ noemde, was ondanks alles dus intact gebleven. Een grote verrassing was het dan ook niet toen hij niet veel later een nieuw avontuur aankondigde. Begin maart 2015 maakte hij bekend dat hij met de steun van de in schoolboeken en non-fictie gespecialiseerde Vlaamse uitgeverij Pelckmans onder zijn eigen naam een uitgeverij zou beginnen (Anoniem 2015). ‘Hier sta ik, ik kan niet anders’, citeerde Polis met gevoel voor dramatiek de gevleugelde woorden die aan de kerkhervormer Luther worden toegeschreven (Vermij 2015). Het is niet bekend of iemand Polis bij die gelegenheid heeft toegefluisterd: ‘Allez, ge gaat het nog eens proberen’.

Uitgeverij Polis presenteerde in de zomer van 2015 haar eerste aanbieding; de eerste boeken rollen als het ware van de persen terwijl dit woord vooraf geschreven wordt. Het is met andere woorden nog te vroeg om te bepalen of de nieuwe onderneming de demonen uit het verleden zal kunnen verschalken. De kaarten lijken vooralsnog niet overdreven gunstig te liggen. Naar het zich laat aanzien zullen de meest gerenommeerde auteurs van Meulenhoff|Manteau en De Bezige Bij Antwerpen Polis niet naar zijn nieuwe fonds volgen. Ze blijven bij De Bezige Bij (Jeroen Theunissen, Jeroen Olyslaegers) of hebben een andere, Nederlandse uitgever gevonden (Marc Reugebrink, Querido; Joost Vandecasteele, Lebowski; Paul Baeten Gronda, Hollands Diep). Tien jaar geleden kon Polis zich al verschrikkelijk opwinden over de 'onverslijtbare evergreen' die 'uitgeven bij een Vlaamse uitgeverij' met 'artistieke zelfmoord' gelijkstelt. Maar hij wist toen ook: 'als we geen duidelijk alternatief bieden aan auteurs, blijft het cliché overeind'. De toekomst zal moeten uitwijzen of uitgeverij Polis definitief met dit cliché zal afrekenen.

Intussen wil onderhavige studie een grondige blik werpen op de geschiedenis en werking van Meulenhoff|Manteau, het initiatief dat in 2003 voor het eerst sinds lange tijd weer enige *schwung* bracht in het Vlaamse literaire uitgeefwezen. De lezer krijgt vier hoofdstukken voorgeschiedeld: een reconstructie van de bedrijfsgeschiedenis, een op het nodige cijferwerk gefundeerde ontleding van de fondssamenstelling, een bespreking van de typografie en de vormgeving, en een analyse van de acquisitiestrategieën fictie en non-fictie. Na dit verhaal volgt een bibliografie van alle door Meulenhoff|Manteau gepubliceerde boeken. Deze fondslijst werd samengesteld door Lotte Meeuwissen in het raam van haar aan de Universiteit Antwerpen geschreven masterscriptie (Meeuwissen 2015). De eraan voorafgaande hoofdstukken zijn gebaseerd op onderzoek uitgevoerd en neergeschreven door de studenten die van februari tot juni 2015 het door mij aan de Universiteit Antwerpen gedoceerde mastervak Literaire uitgeverijen volgden. Zij gingen in groepjes rond de belangrijkste thema's aan de slag en maakten daarbij grondig gebruik van het in het AMVC-Letterenhuis bewaarde archief Meulenhoff|Manteau. Hun archiefonderzoek vulden ze waar nodig aan met interviews alsook met de raadpleging van persknipsels en relevante secundaire literatuur. De onderlinge coördinatie van de werkgroepen was eveneens in handen van de studenten zelf.

Het doel van de onderwijsopdracht was de studenten niet alleen inzicht te bieden in de geschiedenis en werking van een échte uitgeverij, ze moesten gaandeweg ook een idee krijgen van hoe je anno 2015 een écht

boek kan maken, van het bedenken van een concept tot het schrijven van een flaptekst. Van meet af aan koesterden we het voornemen om alle onderzoeksresultaten te bundelen tot een uitgave met een eigen ISBN-nummer. De thans voorliggende boekpublicatie is het eindresultaat van het hele proces. Hierbij dient nog te worden opgemerkt dat na afloop van het vak de werkgroepcoördinatoren in samenwerking met Valerie Rousseau, Wendy Lemmens en ondergetekende nog een grondige redactieronde organiseerden. Herhalingen werden zo veel mogelijk weggewerkt, net als de resterende taal-, typ- en stijlfouten. Een volstrekt gladgestreken eindproduct was echter niet het oogmerk. De veelstemmigheid die mede aan de basis lag van dit boek hebben we niet willen reduceren tot een eensluidend muziekje. We beseffen bovendien dat lang niet alle belangrijke auteurs, titels en plotwendingen afdoende worden belicht. Sommige van de gemaakte keuzes hangen samen met het materiaal dat beschikbaar was in het archief van de uitgeverij. Van de lezers wordt dan ook verwacht dat ze dit boek nemen voor wat het is: het resultaat van een door een twintigtal masterstudenten uitgevoerde onderwijsopdracht. Als het bruikbare gegevens voor verder onderzoek bevat en de nieuwsgierigheid kan prikkelen, dan beschouwen we onze opzet al meer dan geslaagd.

Tot slot: dit boek kon niet tot stand komen zonder de hulp van het AMVC-Letterenhuis. Jan Stuyck en Ingrid Nys, die het archief van Meulenhoff|Manteau ontsloten, verdienen een bijzonder woord van dank. Ook spreken we onze dank uit aan Jan Robert voor het aanleveren van beeldmateriaal. Erkentelijk zijn we voorts al wie ons geholpen heeft met informatie en/of de tijd heeft genomen om onze doorgaans door weer andere vragen gevolgde vragen te beantwoorden. In alfabetische volgorde: Inan Akbas, Geert Buelens, Ann Desair, Gert Dooreman, Pol Hoste, Piet Joostens, Johan de Koning, Rachida Lamrabet, Jeroen Olyslaegers, Marc Kregting, Bart Van Loo, Tom Naegels, David Nolens, Marc Reugebrink, David Van Reybrouck, Annette Portegies, Jeroen Theunissen, Walter van den Broeck, Joris van Casteren, Wim Verheije, Menno Wigman, Eric Willems en het productiehuis Menuet.

Het laatst maar niet het minst danken we Harold Polis, voor zijn steun en zijn belangstelling. Het leek ons een goed idee om hem het laatste woord te verlenen. Het tekent deze uitgever dat hij ook op dat verzoek is ingegaan.

Geraadpleegde literatuur

ABSILLIS 2009

Kevin Absillis, *Vechten tegen de bierkaai. Over het uitgevershuis van Angèle Manteau (1932-1970)*. Antwerpen, Meulenhoff|Manteau, 2009.

ANONIEM 2009

[Anoniem], 'PCM wil af van divisie boeken'. In: *NRC Handelsblad*, 7 juli 2009.
[http://vorige.nrc.nl/economie/article2293735.ece/PCM_wil_af_van_divisie_boeken]

ANONIEM 2014

[Anoniem], 'Uitgever Harold Polis verlaat De Bezige Bij Antwerpen'. In: *Het Laatste Nieuws*, 1 december 2014.
[<http://www.hln.be/hln/nl/948/Kunst-Literatuur/article/detail/2137715/2014/12/01/Uitgever-Harold-Polis-verlaat-De-Bezige-Bij-Antwerpen.dhtml>]

ANONIEM 2015

[Anoniem], 'De oprichting van Uitgeverij Polis is een feit' [persbericht Uitgeverij Pelckmans]. Kalmthout, 6 maart 2015.

BRUINSMA 2005

Ernst Bruinsma, *Kwaliteit als credo. Een geschiedenis van uitgeverij Manteau (1938-1953)*. Antwerpen, Meulenhoff|Manteau, 2005.

MEEUWISSEN 2015

Lotte Meeuwissen, *Meulenhoff|Manteau, de papieren tandem die Vlaamse pen-
nen over de grens moest smokkelen*. Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2015.
[Ongepubliceerde masterscriptie]

POLIS 2014

Harold Polis, 'Allez, ge gaat het ook eens proberen'. In: *De Standaard*, 4 december 2014.

SIMONS 2000

Ludo Simons, *Van De Leeuw van Vlaenderen tot Het Verdriet van België. Over het uitgeven van literatuur in Vlaanderen in de 19de en de 20ste eeuw*. Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2000. [Academiae Analecta, Nieuwe Reeks, 4]

STEVENS 2014a

Jan Stevens, 'Ik ben een uitgever, geen scout'. In: *De Morgen*, 2 december 2014.

STEVENS 2014b

Jan Stevens, 'De Bezige Bij Antwerpen was de kroniek van een aangekondigde dood'. In: *De Morgen*, 3 december 2014.

VERMIJ 2014

Lucie Th. Vermij, 'WPG: "De verzelfstandiging van Singel Uitgevers is een vriendelijke"'. In: *Boekblad*, 13 mei 2014.
[<http://www.boekblad.nl/wpg-de-verzelfstandiging-van-singel-uitgevers-is-233883.lynkx>]

VERMIJ 2015

Lucie Th. Vermij, 'Harold Polis: "Hier sta ik, ik kan niet anders"'. In: *Boekblad*, 10 maart 2015.

[<http://www.boekblad.nl/harold-polis-hier-sta-ik-ik-kan-niet-anders.248083.lynkx>]

VULLINGS 2014

Jeroen Vullings, 'Vlaamse schrijvers, Nederland is beter voor jullie'. In: *De Morgen*, 30 december 2014.

WUBBELS 2014

Alice Wubbels, '*De splitsing tussen een Vlaamse en een Nederlandse Bij heb ik altijd verwarrend gevonden*'. *Beeldvorming van De Bezige Bij Antwerpen*. Amsterdam, UVA, 2014. [Ongepubliceerde masterscriptie]

Hoofdstuk 1

Bedrijfsgeschiedenis Meulenhoff|Manteau

*Caroline De Somer (red.), Daisy Van Lissum,
Carlo van der Meer & Bert Van Poeck*

1 | Van Meulenhoff en Manteau naar Meulenhoff|Manteau

‘Uitgevers verkopen geen boeken. Dat doen boekhandelaars. Ze drukken ze niet, dat doen drukkers. Ze schrijven ze niet, dat doen schrijvers. Net als diplomaten, hoeren en makelaars verkopen ze service.’ (Grunberg 2008: 5) Arnon Grunberg formuleert het misschien wat schamper, maar ver bezijden de waarheid is zijn bewering nu ook weer niet: de uitgever is in de eerste plaats een dienstverlener. Hoe de uitgever zijn beroep precies invult, hangt doorgaans af van fonds tot fonds en van markt tot markt. De lezer met belangstelling voor het Nederlandstalige uitgeefwezen kan intussen terecht in diverse studies (zie Absillis & Humbeeck 2012). Zo zijn er geschiedenissen verschenen over de Belgische firma Manteau door Kevin Absillis (2009) en Ernst Bruinsma (2005), alsook over de Nederlandse uitgeverij J.M. Meulenhoff door Frank de Glas (2012). Dit boek reconstrueert op zijn beurt de geschiedenis van het literaire fonds dat van 2003 tot 2010 voer onder de Nederlands-Vlaamse vlag Meulenhoff|Manteau. Beide uitgeefmerken konden toen weliswaar een indrukwekkende geschiedenis voorleggen, maar hun reputatie was bij het begin van de 21ste eeuw toch ook aan verval onderhevig.

1.1 | Manteau

De in 1911 in het Waalse provinciestadje Dinant geboren Angèle Manteau begon haar loopbaan in het boekenvak als secretaresse van de Maastrichtse drukker-uitgever Alexander A.M. Stols, die zich in de jaren 1920 in Brussel had gevestigd. Vanwege financiële problemen, aangewakkerd door de wereldwijde economische crisis, moest Stols de Belgische hoofdstad in 1932 echter weer voor Maastricht verruilen. Manteau stelde voor de boekenvoorraad die hij nog had over te nemen, en zijn fonds te verte-

genwoordigen in België. Stols ging akkoord en zo ging op 1 april 1932 de Algemeene Importboekhandel A. Manteau officieel van start. Naast het feit dat zij als vrouw zelfstandig een zaak overnam, was het ook ongevoond dat Angèle Manteau zich als Waalse op het Nederlandstalige boekenvak wierp. In die tijd was Vlaanderen volop in een ontvoogdingsstrijd verwickeld, en de handel in boeken evenals de verspreiding van (Nederlandstalige) literatuur was onlosmakelijk met deze strijd verbonden. Zelf beweerde Manteau dat ze van haar Waalse afkomst nooit écht last heeft ondervonden. En dus ging Manteau vrolijk haar gangetje en verkocht ze haar boeken, met behoorlijk wat succes (Absillis 2009: 43, 45). Binnen korte tijd werd de firma een *household name* in het voorts nog betrekkelijk bescheiden Vlaamse boekenvak. De ambitie om zelf boeken uit te geven bleef niet lang uit, en op 1 april 1938 breidde Manteau haar zaak uit met een uitgeverijafdeling (ibid.: 49-50). Initieel had het fonds van Manteau geen uitgesproken profiel. In de beginjaren, toen de focus nog lag op de importafdeling, bestond Manteaus fonds uit een ‘combinatie van vrijmet-selaarsessays, kinderboeken, encyclopedieën, dichtbundels, volksuitgaven, een literair tijdschrift en heruitgaven van oude romans’ (ibid.: 59).

1.2 | Meulenhoff

De apothekerszoon Johannes Marius Meulenhoff was zijn carrière in 1895 begonnen als importeur van buitenlandse boeken en tijdschriften. Vooral Scandinavische, Duitse, Franse en de na de Eerste Wereldoorlog sterk aan populariteit winnende Engelstalige boeken nam hij in zijn aanbieding op. Vanaf 1907 begon Meulenhoff zelf boeken uit te geven, eerst literatuur in vertaling, spoedig gevolgd door schoolboeken. In de beginjaren van de uitgeverij (1903-1937) gaf Meulenhoff vooral vertaalde fictie uit, onder meer van vroege Nobelprijswinnaars als Rudyard Kipling en Rabindranath Tagore. Daarnaast springt het aandeel van Scandinavische auteurs in het oog. Jeanna Oterdahl scoorde met de bestseller *Inger Skram* (1926) en de romans van de Noorse Nobelprijswinnares Sigrid Undset oogstten commercieel succes en literaire waardering. De nieuwe Nederlandstalige auteurs lieten zich kennelijk minder gemakkelijk aan het fonds toevoegen, al had de uitgeverij met Arthur van Schendel wel ‘de Prins der Nederlandsche Letteren’ onder contract. Diens roman *Het fregatschip Johanna Maria* (1930) was in die tijd een voltreffer. Voor de afzet van zijn eigen en de door hem geïmporteerde fondsen in België werkte Meulenhoff tot 1932 samen met een agentschap. Nadien zou de uitgever in zee gaan met Manteau, die vanaf de allereerste Boekenbeurs in Antwerpen, die het najaar

van 1932 werd gehouden, de alleenvertegenwoordiging van Meulenhoff verwerf (Absillis 2009: 47, 59; De Glas 2012: 11, 47, 132).

In 1938 nam zoon John Meulenhoff het roer over van zijn vader. Hij had de ambitie om het Nederlandstalige fonds aantrekkelijker te maken en uit te breiden. De Tweede Wereldoorlog zou echter roet in het eten gooien. Deze periode was, mede door de strenge Duitse censuur, een bijzonder moeilijke tijd voor het Nederlandse boekenvak. Na de oorlog kregen uitgeverijen weer meer ademruimte, maar toch kon uitgeverij J.M. Meulenhoff geen dominerende positie verwerven in de literaire markt. Nieuwe, progressievere uitgeverijen bleken immers serieuze concurrenten te zijn voor de al gevestigde uitgeverijen. Een van deze nieuwkomers was de oorspronkelijk in het verzet ontstane uitgeverij De Bezige Bij. John Meulenhoff was volgens Frank de Glas een eerder afwachter uitgever die zich pas met pockets en andere literaire vernieuwingen inliet nadat ze al ingang hadden gevonden bij andere uitgeverijen. Mede hierdoor nam de uitgeverij in deze periode een bescheiden middenpositie in het boekenvak in (De Glas 2012: 86-87, 164).

1.3 | Manteau tijdens en na de Tweede Wereldoorlog

In het bezette België had de Tweede Wereldoorlog voor uitgeverijen andere gevolgen. Het boekenvak ondervond weliswaar hinder van de Duitse censuur, maar in vergelijking met Frankrijk en Nederland viel de situatie nogal mee. Het lijkt paradoxaal, maar de boekenindustrie bloeide zelfs tijdens de oorlogsjaren. Er werden massaal boeken gekocht en geleend, onder andere door de komst van de zogenaamde 'volksuitgaven'. Dat waren boekjes die heel goedkoop waren om te produceren, waardoor de kostprijs laag kon worden gehouden. Daarnaast viel de concurrentie uit Nederland weg. Handel tussen Nederland en België viel nagenoeg stil, waardoor Vlaamse uitgevers 'nu ongestoord de thuismarkt [konden] inpalmen' (Absillis 2009: 92-93).

Een ander voordeel dat het Vlaamse uitgeverswezen door de oorlog ondervond, was dat gerenommeerde Vlaamse schrijvers die eerst in Nederland werden gepubliceerd, nu (weer) naar Vlaamse firma's trokken om hun werk te verspreiden. Zo zocht zowel Willem Elsschot (Van Kampen) als Gerard Walschap (Nijgh & Van Ditmar) tijdelijk onderdak bij Angèle Manteau. Daarnaast organiseerde haar uitgeverij een literaire talentenjacht: de Leo J. Krynpijs. Dit initiatief, met als doel werk van nieuwe auteurs aan het fonds toe te voegen, kreeg veel belangstelling. De eerste winnaar was niemand minder dan Louis Paul Boon met zijn romandebuut

De voorstad groeit. Dat Manteau een boek als dat van Boon kon uitgeven, bewijst maar hoe mild de censuur in het Vlaamse boekenvak was. Stilaan vergaarde uitgeverij Manteau meer bekendheid tijdens deze woelige oorlogsjaren, maar ook andere uitgeverijen in Vlaanderen, zoals Lannoo, Standaard Boekhandel en De Nederlandsche Boekhandel, floreerden in het oorlogsklimaat (ibid.: 83-127).

Het einde van de Tweede Wereldoorlog betekende echter meteen het einde van een voorspoedige periode. De Nederlandse concurrenten keerden terug en de Vlaamse uitgeverijen boekten in moeilijke economische omstandigheden al gauw zware verliezen. In een poging om de uitgeverij opnieuw in de schijnwerpers te zetten, en om te laten zien dat Manteau nog een actieve speler in het boekenvak was, wou Angèle Manteau de Leo J. Kryn timer wederom uitreiken. De winnaar van de tweede editie van de Kryn timer werd de jonge Hugo Claus, met zijn debuutroman *De metsiers* (1951). Manteau was enthousiast, want ze had hoop dat dit jonge talent haar uitgeverij nieuw leven in kon blazen (ibid.: 160-161, 177). Claus verliet het fonds echter al snel en bracht zijn tweede roman, *De hondsagen* (1952), onder bij de Nederlandse uitgeverij De Bezige Bij. Ook Louis Paul Boon zou het fonds verlaten, en nog vele andere beloftevolle auteurs trokken met hun werk naar Nederland.

De jaren hierna verliepen niet meteen voorspoediger. Financiële moeilijkheden bleven uitgeverij Manteau achtervolgen. Ze werden pas opgelost toen Manteau aan het einde van de jaren vijftig structureel ging samenwerken met de Haagse uitgever Wilhelmus van Hoeve. Deze samenwerking leidde er op den duur zelfs toe dat uitgeverij Manteau in 1965 in handen kwam van het Nederlandse concern Van Goor, toen geleid door P.A.F. (Piet) van Veen. Door de overname verloor Angèle Manteau de controle over haar eigen uitgeverij. Uiteindelijk zou ze in 1970 opstappen bij uitgeverij Manteau – inmiddels enkel haar uitgeverij in naam – en zette ze haar carrière voort in dienst van de Nederlandse uitgeverij Elsevier in Amsterdam (ibid.: 535-538). Julien Weverbergh, die kort tevoren als redacteur ontslag had genomen bij uitgeverij Manteau, verving Angèle Manteau als directeur. Onder zijn bewind kampte de uitgeverij opnieuw met financiële problemen. Het uitgeven van literatuur binnen het concernverband was niet vanzelfsprekend en de verkoopcijfers waren niet schitterend. Ook bij de Van Goorgroep zelf stapelden de financiële verliezen zich na verloop van tijd op. Die verliezen waren grotendeels te wijten aan de fusie van 1970 met de onderneming Mouton, die zich voornamelijk focuste op het uitgeven van wetenschappelijke en cartografische werken. De enige mogelijke oplossing die het concern zag, was om de hele holding